

УДК 340.116:

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.24>

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЮРИДИЧНОГО КОНФЛІКТУ У СФЕРІ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Заборовський В.В.,

*професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету
orcid.org/0000-0002-5845-7535*

Нечипорук Л.Д.,

*доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету*

Горват Т.Д.,

*судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень,
технічного дослідження документів та обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Закарпатського НДЕКЦ МВС України*

Заборовський В.В., Нечипорук Л.Д., Горват Т.Д., **Поняття та сутність юридичного конфлікту у сфері медичної діяльності**

Дане наукове дослідження присвячене розкриттю проблемних питань, які пов'язані із вивченням правової природи юридичних конфліктів між суб'єктами медичних правовідносин насамперед задля попередження виникнення конфліктних ситуацій, або ж на пом'якшення їх наслідків та їх припинення.

В рамках даної статті було здійснено теоретико-прикладне дослідження щодо з'ясування сутності поняття «юридичний конфлікт», в тому числі й у контексті здійснення медичної діяльності, а також розкрито сутність таких конфліктних ситуацій та проаналізовано специфічні їх ознаки. Аргументується позиція, згідно з якою виникнення юридичного конфлікту в аспекті здійснення медичної діяльності є основою для захисту прав учасників медичних правовідносин, враховуючи насамперед те, що медична діяльність нерозривна пов'язана з достатньо великою кількістю потенційних підстав для того, щоб пацієнти залишилися незадоволеними наданням медичної допомоги, незважаючи на постійне удосконалення як методики лікування, так і на використання новітніх засобів лікування.

Задля досягнення поставленої мети, авторами були застосовані характерні для правової науки методи. Дослідження проводилося із застосуванням діалектичного методу пізнання правової дійсності, що надав можливість проаналізувати сутність юридичних конфліктів у сфері здійснення медичної діяльності, тоді як використання системно-структурного методу надало можливість визначити загальну структуру роботи, що сприяло належному розкриттю завдань дослідження.

На підставі проведеного дослідження, автори доходять висновку, що юридичний конфлікт в аспекті здійснення медичної діяльності являє собою динамічний процес, існування якого передбачає необхідність дослідження передумов його виникнення, сутності самої конфліктної ситуації та змісту такого конфлікту, задля попередження можливості їх виникнення або ж пом'якшення можливих їх негативних наслідків.

Ключові слова: юридичний конфлікт; медична діяльність; учасники медичних правовідносин; захист прав пацієнтів.

Zaborovsky V.V., Nechiporuk L.D., Horvat T.D., **The concept and essence of a legal conflict in the field of medical activity**

This research is devoted to the disclosure of problematic issues related to the study of the legal nature of legal conflicts between subjects of medical legal relations, primarily to prevent the emergence of conflict situations, or to mitigate their consequences and suppress.

Within the framework of this article, a theoretical and applied research was carried out to clarify the essence of the concept of «legal conflict», including in the context of medical activities, as well as the essence of such conflict situations and their specific features were analyzed. The position is argued according to which the occurrence of a legal conflict in the aspect of carrying out medical activities is the basis for protecting the rights of participants in medical legal relations, taking into account, first of all, that medical activity is inextricably linked with a sufficiently large number of potential grounds for patients to be dissatisfied with the provision of medical care, despite for continuous improvement of both the treatment method and the use of the latest treatment methods.

To achieve this goal, the author applied methods characteristic of legal science. The study was carried out using the dialectical method of cognition of legal reality, provided an opportunity to analyze the essence of legal conflicts in the field of medical activity, while the use of the systemic-structural method made it possible to determine the general structure of the work, which contributed to the proper disclosure of the research objectives.

Based on the study, the author comes to the conclusion that a legal conflict in the aspect of carrying out medical activities is a dynamic process, the existence of which implies the need to study the prerequisites for its occurrence, the essence of the conflict situation itself and the content of such a conflict, in order to prevent the possibility of their occurrence or mitigate their possible negative consequences.

Key words: legal conflict; medical activity; participants in medical legal relations; protection of patients' rights.

Постановка проблеми. Зміни в суспільно-політичному житті не тільки українського суспільства, але й всієї світової спільноти, які насамперед пов'язані з швидкими темпами поширення пандемії, сприяли, в тому числі й стрімкому розвитку медицини. Такий розвиток полягає, зокрема, в застосуванні новітніх методів діагностики і лікування, а також у вдосконаленні нормативної бази, насамперед, що стосується захисту прав суб'єктів медичних правовідносин. Без сумніву, стрімкий розвиток медицини сприяє покращенню якості надання медичної допомоги та створення умов лікування складних захворювань, в тому числі й тих, для яких ще належним чином не розроблені методики лікування, а з іншого, навіть це не захищає від можливості виникнення конфліктних ситуацій в контексті надання такої допомоги.

Аналіз наукових публікацій. Проблема визначення сутності юридичних конфліктів в аспекті здійснення медичної діяльності була предметом досліджень ряду науковців. Серед вчених, які досліджували окремі аспекти даної проблеми, доцільно виокремити праці П.О. Астахова, С.В. Бобровнік, Л.А. Бокерії, Ю. Корнелюка, Р. Майданика, Х.Л. Михайлової, О.С. Мостованка, В.В. Надьон, М.М. Олексюка, О.В. Розгон, Т.В. Семіної, М. Смуток, С.Г. Стеценка, А.М. Устінченко, Є. Щеглова та інших. Разом із тим і сьогодні залишається достатня кількість дискусійних питань у даній сфері.

Метою даної статті є дослідження правової природи юридичних конфліктів між суб'єктами медичних правовідносин насамперед задля попередження виникнення конфліктних ситуацій, або ж на пом'якшення їх наслідків та їх припинення. Основними завданнями автори ставить перед собою: проаналізувати підхід науковців щодо визначення дефініції «юридичних конфліктів» у сфері медичної діяльності, розкрити її сутність, а також дослідити специфічні ознаки, що надасть можливість з'ясувати передумови виникнення таких конфліктних ситуацій.

Виклад основного матеріалу. Специфікою медичної діяльності в тому числі є й те, що така професійна діяльність нерозривно пов'язана з достатньо великою кількістю потенційних підстав для того, щоб пацієнти залишилися незадоволеними наданням медичної допомоги. Науковці вміло відмічають, що навіть найменше відхилення від результатів, які очікує пацієнт, здатне вплинути на виникнення конфліктної ситуації, а коли мова йде про життя й здоров'я, то людська свідомість, емоції перебувають в особливому стані [1, с. 20]. Не слід забувати, що професія лікаря пов'язана із медичним втручанням, особливістю реакцій людського організму, різними проявами перебігу хвороби, проблемою правильної та своєчасної діагностики, лікарськими засобами і медичним обладнанням тощо, а тому об'єктивно лікар не все і не завжди може передбачити і зробити [2].

Все це вказує на підвищену можливість виникнення конфліктів під час надання медичної допомоги, які набувають особливого, суспільного значення. Взагалі під конфліктом слід розуміти зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; серйозні розбіжності; гостра суперечка [3, с. 274] До основних сутнісних характеристик категорії «конфлікт» відносять: конфлікт порушує або перешкоджає суб'єктам реалізовувати свої інтереси; конфлікт завжди має двосторонній характер, що, як правило, характеризується асиметрією суб'єктів, наявністю домінуючої та підпорядкованої сторони; передумовою виникнення конфлікту є соціальне

протиріччя (порушення заборон, невиконання зобов'язань, зловживання правами, відсутність взаємоповаги до іншої сторони; недобросовісна конкуренція тощо); залежно від походження (еволюційна та радикальна концепція конфлікту) та змістовно-функціональних особливостей конфлікт може сприяти стабілізації суспільства, розвитку нових суспільних відносин або призводити до дестабілізації, деструкції; конфлікт є процесом, що має суб'єктивно-об'єктивний характер, де суб'єктивною складовою є поведінка суб'єктів, а об'єктивною – соціальне протиріччя [4, с. 92].

Розкриваючи сутність юридичного конфлікту як підстави для захисту суб'єктів медичних правовідносин необхідно звернути увагу й на такий аспект, як захист честі та ділової репутації лікаря. Така необхідність зумовлена тим, що професія лікаря протягом останніх років все більше стає об'єктом соціального та правового контролю з боку суспільства, враховуючи насамперед стрімке зростання числа претензій до медичних установ та лікарів, а також кількості кримінальних і цивільних справ, порушених у зв'язку з ненаданням або неналежним наданням медичної допомоги [5, с. 117].

Вказане дає можливість дійти висновку, що виникнення юридичного конфлікту в аспекті здійснення медичної діяльності є основою для захисту прав людини у сфері охорони здоров'я не тільки стосовно пацієнтів, але й лікарів та інших учасників медичних правовідносин.

Серед науковців відсутнє єдине розуміння поняття «юридичний конфлікт», проте більшість із них притримуються позиції, згідно з якою такий конфлікт, який є різновидом соціального конфлікту, являє собою певне протистояння щодо інтересів, потреб, поглядів декількох суб'єктів. Такої ж позиції притримується і С.В. Бобровник, яка розглядає юридичний конфлікт як стан двостороннього зв'язку суб'єктів, заснований на правовому протиріччі, що характеризується порушенням або перешкодою в реалізації ними інтересів та слугує причиною розвитку або кризи суспільних відносин [6, с. 6]. Позитивність даної дефініції полягає в тому, що вона відтворює не тільки негативні, але й позитивні риси даного поняття. Так, юридичний конфлікт здатен як негативно, так і позитивно впливати на процес зміни правової дійсності; відповідно, гальмувати або стимулювати (бути рушійною силою) суспільні чи державні перетворення (раніше незмінні правові інститути й норми в суперечливій, конфліктній ситуації починають змінюватись чи вдосконалюватись) [7, с. 79]. Притримуються цієї позиції й інші науковці, вказуючи, що юридичний конфлікт може, з одного боку, порушити справедливе співвідношення позицій, а з іншого – здатен відновлювати (цілком чи частково) справедливий правовий порядок [8, с. 125], а також виходячи з того, що конфлікт варто розглядати і як форму вдосконалення суспільства, що дає можливість людям отримати досвід не тільки негативного, а й позитивного характеру (уміння розпізнати природу конфлікту, здатність керувати ним, а головне володіти механізмами вирішення конфліктів) [9, с. 158].

Розкриваючи сутність юридичного конфлікту, ми поділяємо позицію тих науковців, які його специфіку визначають тим, що юридичний конфлікт: слід трактувати як властивість правової реальності та спосіб зняття правових протиріч, джерело розвитку парової дійсності; виступає формою боротьби за правову справедливість; є індикатором невіршених проблем у правовій системі; повинен здійснюватися раціонально, на основі певних процедур, емоційність може лише спрямувати конфлікт у протиправову сферу; зміст та його роль повинні визначатись способами боротьби його суб'єктів [10, с. 443-444]. Взагалі юридичний конфлікт необхідно розглядати як динамічний процес, а його виникнення та існування передбачає наявність таких компонентів: передумов виникнення юридично значимої конфліктної ситуації; наявність самої юридичної конфліктної ситуації; дії, яка здійснюється однієї зі сторін для відстоювання своїх інтересів і представляє собою перехідний момент до конфліктної стадії, що визначає безпосередній зміст конфлікту. Такий зміст, на думку П.О. Астахова, обумовлено формами юридично значимих відносин між його суб'єктами, що дозволяє розрізняти юридичні конфлікти, що розгортаються в рамках конфліктних правовідносин і вирішення спору про право, і юридичні конфлікти, що розгортаються в рамках поведінки, яка порушує право і реалізації юридичної відповідальності за вчинене правопорушення. За твердженням науковця, в свою чергу, такі конфлікти можна класифікувати за іншими підставами: об'єктом, суб'єктом, тривалістю, сферою права тощо [11, с. 33].

Досліджуючи типи юридичних конфліктів науковці доходять висновку, що найбільш точною є класифікація юридичної конфлікту за галузями права, так як конфлікти можливі у всіх сферах життєдіяльності суспільства, і здебільшого конфлікти виникають з питань, що належать до таких галузей як трудового, сімейного, цивільного, адміністративного, фінансового, кримінального, кримінально-процесуального права тощо [12, с. 281]. Вагоме місце серед таких конфліктів, займають юридичні конфлікти у сфері захисту прав суб'єктів медичних правовідносин. Можливість виникнення юридичного конфлікту у сфері медичної діяльності зумовлена тим, що метою договору про надання медичних послуг є надання самої послуги, а не досягнення результату з видужання [13, с. 88], про що дуже часто забувають пацієнти насамперед у випадку, коли за наслідками надання таких послуг не відбулося покращення стану їх здоров'я. На практиці для лікаря

об'єктом правовідносин є процес надання медичної допомоги (послуг), тоді як для пацієнтів – їхнє здоров'я, а іноді й життя (іноді пацієнт забуває, що медичний працівник не несе відповідальності за початок хвороби пацієнта, і не усвідомлює факту неможливості лікарів гарантувати стовідсоткове видужання або поліпшення якості життя) [14, с. 79].

На жаль, в багатьох випадках передумовою виникнення юридичного конфлікту у сфері медичної діяльності є лікарська помилка. Так, за твердження науковців, немає країни, де б не мали місце лікарські помилки, так само як і не існує єдиного загально-прийнятого визначення такої помилки, а статистика показує, що навіть у розвинутих країнах, таких наприклад як Німеччина щорічно виявляється до 100 тис. випадків неправильної діагностики захворювання, помилкового призначення ліків і хірургічної та інтервенційної допомоги [5, с. 118]. Певною передумовою зростання кількості юридичних конфліктів у сфері медичної діяльності стало й підвищення юридичної грамотності населення в останні роки, внаслідок чого суттєво зросла кількість скарг пацієнтів і їх родичів, які звертаються за захистом своїх прав [15, с. 29].

Проаналізувавши передумови виникнення юридичних конфліктів у сфері медичної діяльності, вважаємо за необхідне розкрити їх сутність, а також специфічні ознаки таких конфліктів. Поширеною в юридичній літературі є точка зору, згідно з якою під конфліктом, пов'язаним з наданням медичної послуги, слід розуміти усвідомлене або неусвідомлене порушення стороною (сторонами), внаслідок дії або бездіяльності, соціальних та/або економічних прав та інтересів суб'єктів правовідносин, передбачених і охоронюваних відповідним законодавством, яке породжує конфліктні відносини (розбіжності або суперечки), пов'язані з наданням медичної послуги і виражені в юридично значимих діях, в бездіяльності і їх наслідки та/або станах [16, с. 6; 17, с. 123]. На нашу думку, більш влучним є визначення тих науковців, які доходять висновку, що під юридичним конфліктом у сфері медичної діяльності слід розуміти відкрите протистояння суб'єктів правових відносин у сфері медичної діяльності, пов'язане з реалізацією ними інтересів взаємовиключного характеру, а в якості суб'єктів юридичного конфлікту в медицині можуть виступати фізичні (пацієнт, приватний лікар) і юридичні особи (лікувальний заклад, орган управління охороною здоров'я) [18, с. 394]. Майже ідентичної точки зору притримуються й інші науковці, розглядаючи такий конфлікт як зіткнення протилежних інтересів суб'єктів медичних правовідносин (фізичні (пацієнт, законний представник, медичний працівник, приватно практикуючий лікар тощо) і юридичні (наприклад, заклад охорони здоров'я, орган управління охороною здоров'я) особи), що обумовлене особливостями реалізації їх правового статусу [19, с. 446].

Важливим для розкриття сутності юридичних конфліктів у сфері медичної діяльності є й з'ясування їх специфічних ознак. В цьому аспекті фундаментальне значення відіграє дисертаційне дослідження С.Г. Стеценка, який наводить ряд таких ознак, які надають можливість вирізняти появу юридичних конфліктів у сфері медицини, а саме:

- розбіжність цільових установок у суб'єктів, які надають медичну допомогу і суб'єктів, які отримують її (різниця у сприйнятті об'єкта медичних правовідносин медичним працівником і пацієнтом);
- у багатьох випадках наявна необхідність втручання третьої сторони (що не є суб'єктом юридичного конфлікту) для визначення правильності надання медичної допомоги (такою стороною можуть виступати органи судово-медичної експертизи);
- фінансово-економічні труднощі системи охорони здоров'я, в результаті яких багато права пацієнтів часто не можуть бути реалізовані (наприклад, право пацієнта на отримання високоякісної і дорогої трансплантологічної допомоги далеко не завжди піддається реалізації, що обумовлює потенційну можливість виникнення юридичного конфлікту між самим пацієнтом і лікувальним закладом (страховою медичною компанією, фондом соціального страхування) [18, с. 395].

Розкриття сутності таких ознак юридичних конфліктів у сфері медичної діяльності насамперед спрямоване на попередження виникнення конфліктних ситуацій, або ж на пом'якшення їх наслідків та їх припинення. Досліджуючи зазначені питання Х.Л. Михайлова слушно зазначає, що з одного боку, найбільш ефективним методом запобігання конфліктного відносини, пов'язаного з наданням медичних послуг, є його профілактика та вирішення на ранній стадії розвитку (з цією метою створюються спеціалізовані державні і недержавні установи) [16, с. 7], а з іншого – це потребує існування розгалуженої системи, яка дозволить враховувати специфічні особливості розгляду і вирішення спорів у сфері медичної діяльності, враховуючи всю їх різноманітність. Належне функціонування відповідної системи сприяло б не тільки розгляду і вирішення конфліктних ситуацій на стадіях їх зародження та розвитку, але й пришвидшеному процесу відновлення порушених прав в сфері охорони здоров'я. Така необхідність зумовлена й тим, що попередження виникнення конфліктних ситуацій безумовно сприятиме поліпшенню взаємовідносин між лікарем та пацієнтом, а це матиме позитивний ефект на результат лікування та не допускатиме поширення негативного ставлення до медицини в цілому, яке набуває загрозливого характеру.

Висновки. Професійна діяльність лікаря, незалежно від його досвіду, спеціалізації характеризується підвищеною можливістю виникнення конфліктів в процесі надання медичної допомоги. Це зумовлено тим, що медична діяльність нерозривна пов'язана з достатньо великою кількістю потенційних підстав для того, щоб пацієнти залишилися незадоволеними наданням медичної допомоги, незважаючи на постійне удосконалення як методики лікування, так і на використання новітніх засобів лікування. А тому виникнення юридичного конфлікту в аспекті здійснення медичної діяльності є основою для захисту прав людини у сфері охорони здоров'я не тільки пацієнтів, але й лікарів та інших учасників медичних правовідносин.

Юридичний конфлікт у сфері медичної діяльності являє собою динамічний процес, зародження та існування якого передбачає необхідність дослідження передумов його виникнення, сутності самої конфліктної ситуації, а також його змісту, що спрямоване на попередження виникнення конфліктних ситуацій, їх вирішення на ранній стадії розвитку, або ж на пом'якшення можливих наслідків таких конфліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Щеглов Є., Смуток М. Конфлікт медичного закладу з пацієнтом: правовий аспект. *Практика управління медичним закладом*. 2012. № 8. С. 20-25.
2. Захист прав медичних працівників: готуймося до самооборони?: [інтерв'ю з голови Комітету з медичного і фармацевтичного права Асоціації адвокатів України р. Гривцова/ вела С. Тренова]. *Ваше здоров'я*. 2017. URL: <https://www.vz.kiev.ua/zahyst-prav-medychnyh-pratsivnykiv-gotujmosya-do-samooborony/>
3. Словник української мови: В 11 т. [укл. І.К. Білодід та ін.]. Київ: Наукова думка, 1973. Т. 4: І-М / ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. 1973. 840 с.
4. Надьон В. В. Правова категорія «конфлікту» як підстава для захисту прав пацієнтів. *Забезпечення прав людини четвертого покоління у системі охорони здоров'я*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 12 квітня 2019 р.). Ужгород, 2019. С. 90-95.
5. Бокерія Л.А., Семина Т.В. Правовые вопросы в здравоохранении: проблемы и решения. *Новости сердечно-сосудистой хирургии*. 2017. № 1 (3-4). С. 117-122.
6. Бобровник С. В. Компромiс i конфлікт у праві: теоретико-методологічне дослідження: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.01. К., 2013. 40 с.
7. Корнелюк Ю. Природа юридичного конфлікту: феноменологічний дискурс. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2019. Вип. 22. С. 74-80.
8. Бартол К. Психология криминального поведения. СПб.: Прайм-Еврознак, 2004. 352 с.
9. Забненкова Ю.А. Типы юридических конфликтов. *Евразийский научный журнал*. 2016. № 5. С.157-159.
10. Олексюк М.М., Орлов С.Ф. Юридичний конфлікт: суть і місце у сучасній конфліктології. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. Вип. 2. С. 439-449.
11. Астахов П.А. Юридические конфликты: современные формы и способы разрешения. *Вестник РГГУ. Сер.: Экономика. Управление. Право*. 2008. № 5. С. 29-38.
12. Астайкина Ю.А., Хохлова Е.М. Типы юридического конфликта. *Евразийский научный журнал*. 2016. № 5. С.280-282.
13. Майданик Р. Питання цивільно-правової відповідальності за договором про надання медичних послуг. *Право України*. 2011. № 11/12. С. 82-90.
14. Мостовенко О.С. Захист прав пацієнта під час надання медичних послугу контексті цивільно-правової відповідальності. *Науковий вісник публічного та приватного прав*. 2018. Вип. 1, Том 1. С.78-83.
15. Семина Т.В.. Социология и юриспруденция в современном здравоохранении. *Бюллетень НЦССХ им. А.Н. Бакулева РАМН*. 2018. № 19 (1). С. 28-36.
16. Михайлова Х.Л. Международные и национальные стандарты при урегулировании споров в сфере предоставления медицинских услуг: автореф. дис. на соиск. научн. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. М., 2009. 27 с.
17. Розгон О.В., Устінченко А.М. Способи вирішення конфліктів у медичних правовідносинах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2016. Вип. 22. С. 123-126.
18. Стеценко С.Г. Юридическая регламентация медицинской деятельности в России (исторический и теоретико-правовой анализ): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. С.-Пб., 2002. 453 с.
19. Берн И., Эзер Т., Коэн Дж., Оверал Дж., Сенюта И. Права человека в сфере охраны здоровья: практическое пособие. Львов: Изд-во ЛОБФ «Медицина и право», 2012. 580 с.